

עוד בעניין בליעה ופליטה בכלים*

א. הרב יעקב אריאל: הסתייעות ההלכה במחקרים מדעיים

ב"המעין" תשרי תשע"ג דן הרב ד"ר ישראל מאיר לוינגר שליט"א במחקריהם המדעיים של פרופ' קניגסבוך ור' ש' קרקוביאק בדבר פליטה ובליעה של כלים. לטענתו יש לדבר השלכות רבות על הלכות כשרות.

עצם יוזמתם של מדענים דתיים למנוע סתירות בין ההגדרות ההלכתיות לבין אלו המדעיות ראוייה בעיקרון לברכה. אולם יש להבחין בהלכה עצמה בין הגדרות הלכתיות, המבוססות על מציאות עובדתית אובייקטיבית, שבהן יש צורך להסתייע במדעים המתקדמים, לבין הגדרות הלכתיות, שמצד עצמן אינן מבוססות על מציאות עובדתית אובייקטיבית, אלא על כללי הלכה משפטיים, העומדים בזכות עצמם (עמדתי על כך בספרי "הלכה בימינו", מכון התורה והארץ תש"ע, בפרק "הלכה, מדע וטכנולוגיה").

לדוגמה – הלוח העברי: יש הלכות המסתמכות על הלוח היוליאני, שהמדע הוכיח שאינו מדויק (הוא מיוחס לשמואל), ויש המסתמכות על הלוח הגרגוריאני שהוא מדויק יותר מבחינה מדעית (הוא מיוחס לרב אדא) ועל פיו אנו מקדשים חודשים ומעברים שנים. בנושאים שבהם התיארוך הוא סמלי בעיקרו, הלוח אינו חייב להיות כה מדויק, ובהם ההלכה מעדיפה את חישובו העממי והפשוט יותר של הלוח, למרות שהוא סוטה מהתאריך המדויק בכשבעים.

אולם בכל הנוגע לקידוש החודש ועיבור השנה, ההלכה מחייבת אותנו להיות צמודים פחות או יותר לתאריך המדויק. פסח חייב לחול תמיד בתקופת האביב, וסוכות תמיד בתקופת הסתיו. חישוב זה חייב להיות קרוב יותר לתאריך המדויק ולהתבסס על מדע האסטרונומיה. ואכן בעבר יהודים התמחו במדע זה יותר מאחרים.

אם כי מסתבר שאם בעוד כמה דורות תתרחק תקופת שמואל מתקופת רב אדא מרחק כה גדול, עד שהדעת לא תוכל לסבול את הפער ביניהם, יצטרכו חכמי ישראל לשנות את מועדי התקופות. אולם בהלכות אחרות שיובאו להלן הפער יישאר לעולם, כי הוא מובנה בעצם מהותו.

יש המגדירים את ההבדל בין המדע להלכה כבין "אמת" ל"ציב" המדע צמוד ל"אמת", לכן הוא משתנה בהתאם להתפתחות המחקרים והתגליות, בעוד שההלכה כשיטה משפטית דוגלת ב"ציב". ביה"ד חייב לשמור על כבודו ומעמדו ולא לשנות את פסקיו, גם כשהתברר שהשתנו הנתונים, משום שאם לא כן מה כוח בי"ד יפה? איני מקבל הבחנה זו. כי כשהפער בין המציאות למשפט הוא עמוק מדי הוא עצמו עלול לגרום לזילותא דבי דינא. לכן נלענ"ד יותר ששני מישורים נפרדים הם, כפי שיתבאר.

* בגיליון הקודם של 'המעין' פורסם מאמרו הקצר של הרב ד"ר ישראל מאיר לוינגר בעניין 'בליעה ופליטה' ('המעין' נג, א [תשע"ג] עמ' 85-89), והתקבלו עליו כמה תגובות; שלוש מהן נדפסות כאן, וכן תגובת הרי"מ לוינגר שליט"א.

דוגמא נוספת – טריפות: יש הלכות טרפות התלויות במציאות העובדתית דהיינו במדע, ויש שאינן תלויות במדע. הטרפה מוגדרת ע"י חז"ל כבע"ח שאינו מסוגל לחיות יותר מי"ב חודש. היה מתבקש לכאורה שהוטרינרים הם שיקבעו מהי טרפה, ולא היא. יש להלכה הגדרות משלה, והן קבועות ואינן מושפעות מהתמורות המדעיות. וכך פוסק הרמב"ם (הל' שחיטה י, יב-יג):

ואין להוסיף על טריפות אלו כלל, שכל שאירע לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו **חכמים** הדורות הראשונים, והסכימו עליהם בבתי דיני ישראל – אפשר שתחיה, ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות. וכן אלו שמנו חכמים ואמרו שהן טריפה, אף על פי שיראה בדרכי הרפואה שבידנו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהן, אין לך אלא מה שמנו **חכמים**, שנאמר: 'על פי התורה אשר יורוך'.

הרמב"ם עצמו, בנושא אחר, של קביעת ההגדרה של טרפה לעניין רוצח, פוסק שהדבר תלוי במדע הרפואה (הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ב הלכה ח)

ההורג את הטרפיפה אע"פ שאוכל ושותה ומהלך בשוק הרי זה פטור מדיני אדם, וכל אדם בחזקת שלם הוא וההורגו נהרג, עד שידוע בודאי שזה טריפה **ויאמרו הרופאים** שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות אם לא ימיתנו דבר אחר.

הרמב"ם, שהיה גם רופא בעל שיעור קומה, סותר לכאורה את עצמו! אולם יש להבחין בין הלכות טרפות, בהן ההלכה קובעת, לבין הלכות רוצח, בהן העובדות קובעות. לענין כשרות בע"ח, הטרפה אינה סיבת האיסור. וכי מה איכפת לו לקב"ה בין שוחט מן הצוואר לבין שוחט מן העורף? וכמו"כ מה איכפת לו אם נאכל בע"ח שסיכויי לחיות או כזה שסיכויי למות? אדרבה, לכאורה עדיף לשחוט בע"ח העומד בלאו הכי למות, מאשר לשחוט בע"ח בריא (אומנם אם מחלתו עלולה לגרום נזק לאדם בודאי שהדבר אסור משום סכנה). הרוגאצ'ובי הגדיר זאת כך: הטרפה אינה **סיבת** האיסור אלא **סימן** שהתורה קבעה שאין לאוכלה. לענ"ד הדבר עולה מלשון הכתוב: "ואנשי קודש תהיו לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו". כלומר סיבת האיסור אינה נעוצה בבריאותו או מחלתו של בעה"ח, אלא ברצון ה' לקדש את האדם, בעיקר בתחום זלילת הבשר. התורה הגבילה את סוגי בעה"ח המותרים באכילה, וגם באלו הגבילה את דרך המתתם ואסרה את החלב והדם ובשר בחלב. עצם ההגבלה היא מטרת התורה ולא סיבות בריאותיות, לכן אין מקום לשיקולים רפואיים באיסור זה. כללי האיסור נמסרו לחכמים, והם חייבים לשקול את שיקוליהם עפ"י הבנתם האנושית המקובלת ולא עפ"י שיקוליהם של מדענים. מה שאין כן בהלכות רוצח, שם עלינו לוודא שהנרצח היה מסוגל לחיות בפועל, והרוצח קיפד את חייו וקטעם בעודם באיבם. רק אז ישא עונש בכל חומרת הדין. שם קובעת החשיבה העדכנית של מדעי הרפואה. היו שניסו לערער על נושא הטרפות מכוח ניסויים רפואיים. הרשב"א מתייחס לכך בחריפות (שו"ת הרשב"א ח"א סי' צ)

ויבטל המעיד ואלף כיוצא בו, ואל תבטל נקודה אחת ממה שהסכימו בו חכמי ישראל הקדושים, הנביאים ובני נביאים, ודברים שנאמרו למשה מסיני.

וממילא גם היום במאה ה-21 הפסיקה בהל' טרפות תסתמך אך ורק על פי שיקול הדעת

של הפוסקים, הממשיכים את דרך החשיבה המקובלת בישראל מימי משה רבנו ועד היום, ולא עפ"י שיקול דעת מדעי. אין בכך שום ערעור על המדע. מדובר בשני מישורי חשיבה שונים. המדע מבוסס על המציאות האובייקטיבית, בעוד שהלכות טרפות מתבססות על חשיבה הלכתית משפטית השונה במהותה מהחשיבה המדעית. כשהתורה אסרה את הטרפה היא הגדירה אותה על סמך אופן החשיבה הפשוט שאינו מדעי, והיא נשארה כך גם כיום כשהמדע מגלה ומפתח דברים בדרך החשיבה שלו. אמנם החזון-איש הלך בדרך שונה (יו"ד סי' ה):

ונמסר לחכמים לקבוע את הטרפות עפ"י רוח קודשם שהופיע עליהם. והנה היה צריך להיקבע בשני האלפים תורה כדאמר בע"ז ט א דיני הטרפות לדורות... ואין לנו תורה חדשה אחריהם...

לענ"ד אין הכרח לפרש את החזון"א כחולק לגמרי על הבחנתו של הרוג'צ'ובי. גם הוא מתכוון לומר שהלכות טרפות מבוססות על כללי חשיבה הלכתיים ולא טבעיים מדעיים, ולכן יש לדון בהם רק עפ"י אותם כללים ודרך החשיבה ששררה בעולם בעידן הטרנס-מדעי, ועדיין שורר בעולם למי שאינו איש מדע (בדרך כלל מציינים את המאה ה-17 למנינם כתחילת החשיבה המדעית הבנויה על ניסויים אובייקטיביים). אולם גם כיום, כשמדען אסטרו-פיזיקאי, שאצלו שקיעת החמה אינה אלא סיבוב נוסף של כדור הארץ סביב עצמו והעלמות קרני האור כ-8 דקות אחרי סיומו של אותו סיבוב, רואה שקיעה יפה, הוא מתפעל מיפי המראה הנגלה לעיניו החושניות ומתעלם לפי שעה מהגדרותיו האסטרונומיות. רק מפלצת מסוגלת לחיות כמחשב חסר תחושות אנוש. ואם הוא שומר מצוות ונשאל מתי השקיעה לנושאים הלכתיים, שעת השקיעה תהיה גם אצלו השעה שבה כדור השמש ייעלם מאחרי האופק. ההלכה בנויה על אותו מישור של בני האדם, כמות שהם חשים בחושיהם הטבעיים. עוד דוגמא – דבר הסמוי מן העין: האם החיידקים כשרים? תלוי לעניין מה. אם אנו דנים באיסור "ונשמרתם לנפשותיכם" אין ספק שמדע הרפואה הוא שיקבע לנו אלו חיידקים "כשרים" ואלו לא. אך אם מדובר בהלכות כשרות אין שום מקום להתערבות המדע. אומנם מדובר בע"ח שאין להם סימני טהרה, ויתכן שדינם כשרצים, שכל האוכל אחד מהם עובר בחמשה לאוין. אולם כללי הכשרות אינם פונקציה של בריאות האדם, אלא לפי מה שנראה בעיני התורה כמקדש את האדם. ומה שלא נראה בראייה אנושית טבעית לא נאסר ע"י התורה. כפי שקבע כבר בעל החכמת אדם (בינת אדם הלכות שחיטה כלל לה).

ונחזור לענין טעימה ובליעה: אין שום צורך להתאים את כללי ההלכה בתחום הכשרות לכללי המדע. למדע יש כלים משלו למדוד את צפיפות החומרים ואת כושר בליעתם של אבות מזון שונים. אין ספק שהם מדויקים ונכונים מצד עצמם (יחסית לרמת ידיעותינו בתקופה נתונה). אולם כשהתורה אסרה לנו לטעום דבר לא כשר היא לא דרשה להתאים זאת לפי המציאות המדעית, על אף דיוקה, אלא רצתה לקדש אותנו, ולכן כללה זאת בכללים אנושיים אחרים, שלפיהם ייתכן שהתוצאות יהיו שונות. לדוגמא, ההלכה קבעה דרכים שונות להכשרה, כבולעו כך פולטו. הגעלת כלי ראשון או שני בעירו וליבון קל וליבון חמור. האם נקבע זאת ע"י מד חום? האם כלי שרתח בים המלח לא ניתן להגעיל בבית-אל בגלל שנקודת הרתיחה במקום גבוה יותר נמוכה יותר? האם לא ניתן להגעיל סיר לחץ שנקודת הרתיחה שלו גבוהה יותר בכלי ראשון? ומדוע תבנית שנאפתה בחום של 250 מעלות צריכה ליבון חמור שדרגת חומו גבוהה בהרבה?

הכשרה אינה פעולה טבעית, אם כי היא מבוסס על מה שעניי הבריות, שאינם מדענים, ראו את הטבע בימי משה רבנו, ורואות עדיין באותה צורה את הטבע במאה ה-21. ההכשרה היא מעין פועלה משפטית שיש לה קריטריונים הלכתיים, דין כלי ראשון והקרוב אליו בכלי ראשון, דין כלי שני והקרוב אליו בכלי שני, דינו של כלי שנאפה באש בליבון חמור וכו' וכו', למרות שדרגת החום של ההכשרה אינה תואמת בדיוק את דרגת החום של הבישול.

אומנם טבלת הצפיפות המדעית יכולה לסייע לנו להבין יותר את הגדרת חז"ל באשר לבליעת הכלים השונים. דרגת הקשיחות של הזכוכית היא גבוהה ולכן בליעתה נמוכה יחסית לכלי מתכת. בקצה הסקאלה הנגדי יועמדו כלי החרס שבליעתם כה גדולה עד שהלחות ניכרת עליהם גם מבחוץ, ונחשבו ע"י התורה ככלים שאין להם תקנה (ויקרא ו כה). המדע יוכל רק לסייע לנו לסווג את החומרים בין קרבתם לזכוכית או לחרס, אך לא יוכל לקבוע סולם ערכים הלכתי לקביעת דרגת הקשיחות. אלה ייקבעו ע"י כללי המסורת ההלכתית הבנויה על מראה העיניים האנושיות. לכן גם כלי דורלקס, שלפי מראית העין הם כלי זכוכית שאינם בולעים, למרות שדרגת הקשיחות שלהם נמוכה יותר, ייחשבו עפ"י ההלכה ככלי זכוכית. כלי פלסטיק, אומנם צפיפותם נמוכה יחסית ולכן בליעתם גבוהה, ייחשבו ככלי מתכת ועץ הטעונים הגעלה, והגעלה מועילה להם. עם זאת ייתכנו חומרים חדשים שהמדע יוכל לסייע לנו באופן כללי להחליט אם יש לדמותם לכלי זכוכית או לכלי חרס. אולם ההכרעה למעשה תיפול עפ"י שיקולים הלכתיים, הבנויים על החשיבה האנושית הרגילה, ולא עפ"י זו המדעית. אין ולא יהיה קריטריון הלכתי, הזהה לזה המדעי, שיקבע להלכה את דרגת הקושי של החומרים השונים.

לסיכום: החשיבה המדעית קידמה את העולם והביאה לנו את ההתפתחות הטכנולוגית המרשימה שבה אנו חיים, ושבה גם נכתבים דברים אלה. אך הכשרות היא ערך רוחני, הנערך בכללי חשיבה משפטיים שונים לחלוטין. אלה שני מישורים נפרדים, ולא קרב זה אל זה. לא נמדוד טעם איסור ע"י איזוטופים, ולא כתמים ע"י אחוז הטוקסינים בבדיקות דם במעבדה, ולא שני מינים בכלאים לפי מבנה התאים במיקרוסקופ. הכל ייקבע לפי מראה העיניים האנושיות, כמקובל במורשת ישראל מדורי דורות (אנו נעזרים בכלים מדעיים רק ע"מ להסיר ספקות או לעורר אותם, אולם לא כקובעי הלכות).

המדע וההלכה שני מישורים נפרדים הם. כשם שמדע הרפואה לא יקבע דרגת סיכון של רעל מסוכן לפי כללי ההלכה, כגון ביטול ב-60 בדבר לח, ובודאי לא ביטול ברוב רגיל בדבר יבש, כי סכנתא חמירא מאיסורא, אלא יקבע זאת עפ"י קני מידה מדעיים, כך גם ההלכה לא תתחשב בקני מידה מדעיים, אלא תדון לפי כלליה העצמיים. וזאת התורה לא תהא מוחלפת.

ב. נריה גליק: בעניין בליעה בכלים

בגיליון 203 של 'המעין' התפרסם מאמרו של הרב י"מ לוינגר שליט"א בדבר בליעה בכלים. אחת ממסקנות המאמר הייתה כי כלי מתכות של ימינו, בניגוד למורגש בחוש ע"י כל עקרת בית, בולעים. את הניסוי לבדיקת הבליעה ערכו חוקרים מאוניברסיטת בר אילן ע"י סימון רדיו-אקטיבי של החומר הנבלע, בישולו יחד עם טבלית מתכת, שטיפת הטבלית ובדיקת כמות הפעילות הרדיו אקטיבית של הטבלית.

אך לענ"ד, לאור תיאור הניסוי, לא רק שבלתי אפשרי להניח שמתכות בולעות – אלא אדרבה, מסקנת הניסוי היא שכלי מתכות אינם בולעים. לפני הכל יש לציין, שגם אם הטיעונים שיובאו לקמן אינם מספקים, אין לסמוך על המתואר במאמר כדי לומר שכלי מתכות בולעים, מפני שבמאמר לא הובאו כמויות הבליעה אלא באופן יחסי בלבד, ותיאור כזה הוא חסר משמעות מעשית; אין שום משמעות לאמירה שנירוסטה בולעת פי 25 מזכוכית, אם גם זכוכית בולעת כמות אפסית עד למאוד¹.

לדעתי מסתבר מאוד לפי תיאור הניסוי כי רובה ככולה של ה'בליעה' שנמצאה הייתה בסך הכל לכלוך חיצוני. וזאת מכמה סיבות:

ראשית, ע"פ תיאור הניסוי, לאחר הבישול נעשתה לטבילות שטיפה במים בלבד. כל עקרת בית יודעת ששטיפה במים אינה מספיקה על מנת לנקות כלי מכל הלכלוך הדבוק בו, כל שכן טבילת זעירה, שהקושי לנקותה באופן טבעי גדול יותר, וכל שכן כאשר לעיתים החומר המבושל הוא שומני, ששטיפתו קשה יותר.

שנית, הרב לוינגר מתאר כי לאחר הרתחה של חצי שעה (שהיא הגעלה לחומרא לכל דעה אפשרית) נשאר במתכות שיעור משמעותי מאוד של חומר בלוע (עד כדי 80%)². כדי להתאים את הדבר לחז"ל (שהתירו כלי לאחר הגעלה קלה בהרבה) עלינו לומר על כורחנו אחת משתי אפשרויות – או שהבליעה שנותרה חסרת משמעות לדעת חז"ל (ולפי זה בנירוסטה ובאלומיניום לא יהיה צורך בהגעלה, שכן עוד לפני ההגעלה יש בהם כמות קטנה יותר של בליעה מאשר בפליז אחרי ההגעלה), או שנשאר לכלוך בעין שעליו חז"ל הזהירו בפירוש שאיננו יורד בהגעלה.

שלישית, הרב לוינגר מתאר שלאחר השריה של 48 שעות במים קרים ירדה כמות הפעילות הרדיואקטיבית ב-80%. כדי להתאים את המציאות לדברי חז"ל מוכרחים להסיק שהמדובר הוא בשכבה חיצונית שנדבקה, אלא אם נדחוק ונפליג בפירוש חדש ל"כבוש כמבושל".

רביעית, לאחר שפשוף הטבילות בחול מטבח נעלמה 75% מהפעילות. מסקנת החוקרים הייתה (או שזאז מסקנת הרב לוינגר) שהבליעה מותקיימת רק בשכבה החיצונית. אבל לכאורה ניתן להסיק מסקנה הרבה יותר פשוטה מהניסוי – אין בליעה! הרי ברור שבליעה שיוורדת לאחר שפשוף בחול מטבח אינה יכולה להיקרא בליעה.

לסיכום, ניתן לומר שעל פי תיאור הניסוי במאמרו של הרב לוינגר שליט"א, אין שום מקום להסיק שישנה בליעה בכלי מתכות, אלא אדרבה – אם אפשר להסיק מסקנה מהניסוי, אזי המסקנה היא שאלומיניום ונירוסטה אינם בולעים.

1 מתיאורים של ראשונים ואחרונים ניכר שהבליעה לא הייתה של 10 מולקולות לליטר, אלא סדר גודל גדול בהרבה. יעויין באו"ח ח"ב סי' רנו, ובבדק הבית ב"ד ש"ד לג ע"א, ובר"ן חולין מד ע"א, וברמ"א או"ח סי' תנב סע' ה.

2 יש להעיר שבסוף המאמר מוסיף המחבר וכותב כי "כמעט כל הבליעה יוצאת בהרתחה של חצי שעה", ולא ברור כיצד הדבר מוסבר לאור אמירתו לעיל שבמתכות נפלטו רק 20-70 אחוז מהבליעה.

ג. הרב ד"ר דרור פיקסלר: כבולעו כך פולטו – דרך הפעולה של הבליעה והפליטה

בהמעין האחרון חשף בפנינו הרב ד"ר ישראל מאיר לוינגר מחקר ישן שבוצע ע"י פרופ' מרדכי קניגסבוך וש' שרקוביאק ז"ל, שבדקו באופן ניסויי את עיקרון הבליעה והפליטה בכלים.

גם אני, בשיתוף עם הרב יאיר פרנק ולביא שילר, חוקרים בימים אלו את השאלה הזו, ועדיין לא הגיע הזמן לסכם את הדברים; אך במקביל לא ניתן לקבל את הסברו של הכותב ביחס לממצאים שדווחו. הכותב מחדש כי:

'כבולעו כך פולטו' אינו דרך הפעולה של הבליעה והפליטה, כפי שחשבו החוקרים הללו; 'כבולעו כך פולטו' מבטא מציאות, שבה באותו כח יחסי שבו החומר נבלע – כך הוא גם נפלט. חומר שנבלע בקושי, ייעלם מהר יותר.

ברם דברים אלו נסתרים מההבנה הפשוטה של הכלל ההלכתי הזה עד לימינו. מקור הביטוי בגמרא פסחים ל, ב, אולם הוא עולה בפשטות כבר מלשון התורה (במדבר לא, כג): "כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יֵבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּאֵשׁ וְטָהַר... וְכָל אֲשֶׁר לֹא יֵבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַּמַּיִם". ובלשון הטור (יו"ד סי' תנא): "כדרך שנשתמש בהן הנכרי כך הוא הכשרי". הרי מה שיחסי הכותב את הבנת הכלל ל"החוקרים הללו" אינו להם – אלא לחז"ל לכל אורך הדורות. לפי כלל זה והבנתו עד היום, אופן הכשרת כלי תלויה ב'רמת' הבליעה בו. בתורה ובחז"ל מצאנו בעיקר שתי רמות של בליעה – באש ובמים. אולם, מתוך העיקרון הנ"ל בהבנתו הוותיקה הרחיבו הראשונים את הכלל גם לרמות נוספות של בליעה/פליטה – כלי ראשון שאינו על גבי האש, עירוני, כלי שני, וכיוצא בזה (שו"ע או"ח סי' תנא סע' ד); על פי ההסבר החדש הבנת חז"ל והראשונים שגויה, ולמסקנותיהם (שהם הלכה למעשה) אין כל בסיס, והדברים קשים להיאמר.

תהליכי הבליעה בלשון חז"ל, חדירת חומר אחד (נוזל או מוצק) לתוך חומר מוצק אחר, נקראים בשפה המדעית של היום דיפוזיה (פעפוע). אלא שלמעשה יש להבדיל בין שני סוגים של חדירה³:

א. חדירה פורית – חילחול של אטומים ומולקולות קטנות וגדולות לתוך חריצים מיקרוסקופיים קטנים בין הגבישונים מהם מורכבת דופן הכלי.
ב. דיפוזיה תוך גבישית של אטומים לתוך הגבישים עצמם.
יש להניח שרוב ככל הבליעה עליה דברו חז"ל עוסקת בסוג הראשון (חדירה פורית), שכן היא כוללת אטומים ומולקולות גדולות יותר, תוך זמן חדירה קטן יותר, וכן עומק חדירה גדול יותר בכמה וכמה סדרי גודל מאותם פרמטרים (גודל, משך זמן הפעפוע ועומק חדירה) בתהליך הדיפוזיה התוך גבישית. כמו כן, החדירה הפורית יכולה להישטף ולהיעלם בקלות יחסית (ובזה עוסק הכלל 'כבולעו כך פולטו'), לעומת דיפוזיה בה החומר החודר נשמר זמן רב יחסית בתוך הגבישים אליהם חדר, ואינו נפלט כמעט החוצה. מאוד יתכן כי תוצאות

3 W. Jost, Diffusion in Solids, Liquids, Gases, Academic Press, N.Y., 1962. הדברים הובאו בהצעת המחקר של הרב יאיר פרנק, והתבססו על מאמרו של הרב ד"ר מרדכי הלפרין 'האם ניתן להעזר בחוקי דיפוזיה במוצקים ליהוי שרידי המזבח?', חידושי תורה @ NDS 5 (תשס"ה) עמ' 12–25.

הניסויים שדווחו מושפעות מכך שהם בוצעו בקרינה רדיואקטיבית, ומדובר במולקולות קטנות מאוד שהדיפוזיה שולטת בהם; אך באוכלים רגילים כאמור החדירה הפורית היא הדומיננטית, והתוצאות שיתקבלו תהיינה שונות (על כך אנו עובדים בימים אלו).

די ברור כי גם בתחום זה חז"ל לא בחנו את הדברים מהצד המדעי – אלא מהצד המציאותי⁴. ואפרש את דברי: כאשר יסדו חז"ל את הכלל "כבולעו כד פולטו" הם לא התכוונו שכל מה שנבלע – נפלט, אלא שרובו או רובו ככולו. כך גם ביחס לשאר הכללים בתחום איסור והיתר, כדוגמת הכלל "כלי חרס אין לו תקנה אלא בשבירה". העיקרון מאחורי כלל זה הוא שאי אפשר לנקות את כלי החרס כראוי, ולכן אם נבלע בהם איסור לא ניתן להפליט אותו; ברם המציאות לא מאשרת כלל זה.

כאשר התחלתי את צעדי הראשונים בעולם המחקר, למדתי קורס שבו המרצה הציג כי מתכות לא ניתן לנקות בצורה מוחלטת. כל תהליך שלא נעשה, עדיין יישאר החומר הראשון בלוע בכלי. הוא המליץ להשתמש דווקא בכלי חרס, כי אותם ניתן לנקות לחלוטין! הדברים ששמעתי סתרו לחלוטין את מה שהכרתי מהלכות איסור והתר. יצאתי באמצע השיעור והתקשרתי למו"ר הרב נחום אליעזר רבינוביץ וסיפרתי לו בהתרגשות גדולה על החידוש המדהים ששמעתי באוניברסיטה. מו"ר כלל לא התרגש, וביקש ממני לחזור לכיתה ולשאול את המרצה מהם התהליכים הנדרשים על מנת לנקות את כלי החרס. כך עשיתי, ומתוך תשובתו הבנתי את כוונתו של מו"ר: אומנם כלי מתכת לא ניתן לנקות לחלוטין, אך ללא מאמץ ובציוד ביתי פשוט ניתן לנקות אותם לרמה של 95%, ועם מאמץ קל נוסף לרמת ניקיון של 98%. אומנם לא ניתן להגיע ל-100% ניקיון, אבל קרוב לכך בהחלט אפשרי. ברם על מנת לנקות כלי חרס יש צורך בתנאי תת-לחץ וואקום, תוך שימוש בציוד מעבדתי יקר ואף מסוכן; לא ניתן לנקות כלי חרס בציוד ביתי. הרי שחז"ל לא קבעו שפיסיקאלית לא ניתן לנקות כלי חרס, אלא שמבחינה אנושית רגילה לא ניתן לנקות אותם ולכן בהם יש להחמיר. כמו כן במתכת, זה שלא ניתן לנקות אותם לחלוטין אין בכך בעיה, כל עוד נעשו כל המאמצים לנקות כפי שמקובל⁵.

לסיכום: לא ניתן לקבל את ההסבר כי "בולעו כד פולטו" מבטא מציאות שבה באותו חן יחסי שבו החומר נבלע כך הוא גם נפלט, אלא חייבים לומר כי מדובר בדרך הפעולה של הבליעה והפליטה, כפי שהסבירו חז"ל לכל אורך הדורות ואף הסיקו מכך מסקנות הלכתיות. אם יש לנו בעיה עם הסבר תוצאות מעבדתיות עלינו לנסות ולהסביר אותו בצורה המתאימה לחז"ל, ולא לשנות את משמעות דברי חז"ל.

4 להרחבה בעניין ראה ראה דברי מו"ר הרב נחום אליעזר רבינוביץ, תחומין ח תשמ"ז, עמ' 435-434 ובספרו עיונים במשנתו של הרמב"ם, מעליות תשנ"ט, עמ' קלט-קע, ובמאמרי 'שימוש באופטיקה מודרנית בראיית הירח החדש', תחומין כג (תשס"ג) עמ' 298-309.

5 שאלות רבות נוצרות בעקבות הבנה זו: האם ניתן יהיה להשתמש בכלי חרס שנוקה בצורה מדעית? כמו כן, יש לבחון האם כל כלי נבחן לפי מידת הבליעה המסוימת שלו (וממילא תהליך הפליטה הוא לפי רמת הבליעה שהייתה בפועל), או שיש לשייך באיזה 'תחום' הייתה הבליעה, כגון – באש או בבישול, אולם אופן הפליטה הינה אחיד לכל תחום ותחום. לדוגמא, האם כלי שנבלע בו איסור בתוך תנור אפייה, שחומו 200 מעלות צלזיוס, אפשר להכשירו באותו תנור, ובאותו תחום – או שמא יש להכשירו דווקא ב'ליבון חמור'? ראה פמ"ג או"ח סי' תנא ס"ק ל; מקראי קודש פ, ז; אגרות משה יו"ד סי' ס; ערוגות הבושם קיט ד"ה עיין; מנחת יצחק ח"ג סי' סז.

ד. הרב ד"ר ישראל מאיר לוינגר: בליעה ופליטה – תשובה לתגובות

קיבלתי תגובות רבות ומעניינות על המאמר שפירסמתי ב'המעין' הקודם בעניין בליעה בכלים⁶. היו שרק העירו שטוב שנפרסה היריעה וחשוב לעשות ניסויים שונים שבאים לברר נושאים הלכתיים. היו כאלה שביקשו הסברים נוספים על דרך עריכת הניסויים שהוזכרו במאמר, אך כבר כתבתי שלא אני ערכתי את הניסויים הנ"ל, ומאז פטירתו של פרופ' קניגסבוך ז"ל איש לא טרח לטפל בנושא. גם העירו לי שהניסיונות אינם מושלמים, דבר שאני בהחלט מסכים לו. היה צורך להשוות את הפעולות שנסו ואת הנתונים שהושגו לניסיונות שהיו יכולים להיעשות ע"י חכמינו ז"ל; מדובר על שקילת הכלים לפני הבליעה ולאחריה ומתן תשומת לב לשינויים שחלו במתכות עקב הבליעה או כתוצאה מהפליטה, אם כי כמות הבליעה כידוע קטנה מאוד וחוששני שאין אפשרות לקבל תוצאות ברורות במחקרים מעין אלה. יחד עם זאת, הפנה את תשומת לבי חוקר אחד לסדרת ניסויים שהוא עורך בכלים אלה, והוא בע"ה יפרסם את התוצאות בקרוב ב'המעין'.

הביקורת השניה היתה שפסקתי כשו"ע כדעת תרומת הדשו, אך לעניין פסח פסק הרמ"א שיש לחשוש לדעת הסמ"ג שכלי זכוכית בולעים ואינם פולטים, והמשנה ברורה חושש גם לשיטת הריטב"א שהגעלה אינה מועילה לכלי זכוכית משום שחיישינן שבעל הבית יחוס עליהם, ונמצא שחלילה לאשכנזים לסמוך על מה שנכתב במאמר. אולם כל מה שכתבתי הוא רק שהניסיונות מראים שאין בליעה בתנאים שנבדקו בניסוי בכלי זכוכית [דרך אגב, העובדה שמקובל כך למשל לגבי בשר וחלב, וגם העובדה שנוהגים בעירוי שלושה ימים לפני פסח – מוכיח שאין כאן בליעה ממשית].

הביקורת השלישית היא של ד"ר דרור פיקסלר, שהסביר בטוב טעם את דרכי הבליעה. אני מצדי לא רציתי לסתור את דברי חז"ל אלא להוסיף עליהם, שיתכן גם הסבר זה שיענה על שאלות אחרות. ייתכן שטעיתי כשכתבתי שיש הסבר אחר, התכוונתי לומר שיש גם הסבר אחר לתוצאות. דרך אגב, בפירוש עמדתי על כך שהבליעה היא כפליטה בהגעלה. הגעלה ברותחין לא צריכה להיות באותו משך זמן כשימוש באיסור (כמו בחמץ). גם אם בשלו בסיר אלף שעות מספיקה הגעלה קצרצרה, במידה שהמים אכן רותחים. דווקא נקודה זו הוכחה בניסויים.

הביקורת הרביעית היא של הרב יעקב אריאל שליט"א. כמובן שהרב אריאל צודק, אנו מסתכלים על העובדות בעיניים הלכתיות. בספרי על טריפות עמדתי על כך שאין קשר בין הגדרת הטריפות לבין העובדות הרפואיות, לפחות כפי שהרפואה המודרנית נראית היום; אמנם כנראה שפעם היה קשר בין השניים, שכן המשנה אומרת: 'זה הכלל כל שאין כמוה חיה טריפה'. כך הוא גם לגבי כל השאלות שהיו קשורות פעם למדדים מדעיים, אלו הם שני קווים שפעם אולי היו נוגעים זה בזה, אך במשך הדורות הם התרחקו, ואין להקבילם יותר אחד לשני.

למרות הכל, כשאנו רוצים להחליט למשל האם חומר מסויים דומה לחומר אחר, כמו האם זכוכית העומדת בפני חום היא עדיין 'זכוכית' או שהיא כבר בגדר אחר (אולי מתכת), אפשר להגיע למסקנה ולקבוע הלכה ע"י ראיית העין או ע"י מדידות מדויקות. הרב אריאל

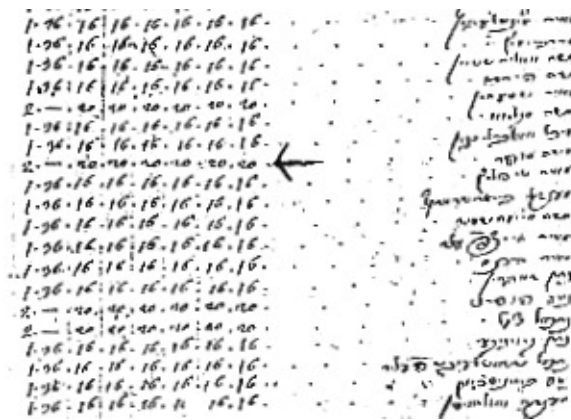
6 ראה גם דיון בפורום מטפחת ספרים של אוצר החכמה בקישורית <http://www.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=7&t=11374&p=108556&hilit=%D7%94%D7%9E%D7%A2%D7%99%D7%9F#p108556>

יטען כנראה לשיטתו שכיוון שהזכוכית העמידה אין אנו רואים בה בליעה הרי זו זכוכית. אך אין זו הסכמת כל הפוסקים; יש מחמירים ודורשים הגעלה ככלי מתכת, ויש פוסקים שטוענים אפילו שאין הגעלה מועלת להם. ייתכן שכאן דווקא ניסיונות מדעיים יוכלו להקל על ההכרעה ההלכתית.

ידיעה מעניינת על מרן החתם סופר כבחור ישיבה

אין לנו כמעט כל מידע על חייו של מרן זצ"ל בתור בחור ישיבה בפפד"מ, מלבד מה שנמסר לנו ע"י רבי יהודה ליב לאנדסבורג, שהיה בנו של רבי ישראל יצחק אהרן לאנדסבורג, תלמיד מקורב של מרן קרוב לעשר שנים¹. לאחרונה יצא ספר "למטה משה"², ובעמ' עט-פ נמצאים בו צילומים מפנקס ההקצבות לתלמידי הישיבה בפרנקפורט דמיין בשנת תקל"ו³. מפנקס זה אפשר ללמוד כי רוב התלמידים קיבלו כנראה 16 טאהלער לכל שבועיים, אולם, מרן, שהיה אז בן שלוש עשרה בלבד, קיבל 20 טאהלער⁴. דרך אגב, הפנקס מלמד כי מרן לא קיבל מלגות במשך תשעה שבועות בתחילת זמן החורף, וכנראה שלא השתתף באותה תקופה בסדרי הישיבה. יש לציין שהענקת המלגה למרן תמוהה לאור העובדה שבתקופה זו עדיין התגורר אצל הוריו בעיר. צילום שני עמודי הפנקס נדפס כאן באדיבות עורך הספר.

נתן דוד רבינוביץ'

- 1 המאמר נדפס בספרו של הרב בנימין ש' המבורגר, **זכרונות ומסורות על ה'חתם סופר'**, בני ברק תשנ"ו.
- 2 והוא "שלשלת היוחסין של מרגא ה'חתם סופר' זי"ע", לונדון תשס"ז. בעריכת הרב יו"ט ליפמאן ראקאו, רב ביהמ"ד "היכל התורה" בלונדון.
- 3 פנקס זה הוא חלק מאוסף פרטי של ד"ר שלמה עטלינגער ז"ל, איש פפד"מ, שהועבר לרשותו של הרב ראקאו הנ"ל.
- 4 בדיקת הרשימות מלמדת כי היו לפחות שני תלמידים שקבלו מלגה של 24 טאהלער לכל שבועיים.

מהי "תורת ארץ ישראל"?*

במאמר הסקירה אודות ספרו של הרב אליעזר מלמד שליט"א פניני הלכה – ברכות, שנתפרסם בגיליון 202 של "המעין" (תמוז תשע"ב [נב, ד] עמ' 69 ואילך), ניסה ר' יצחק שיזגל הי"ו להוכיח שמגמת פסיקתו ההלכתית של הר"א מלמד ראויה להיות מכונה "תורת ארץ ישראל". אין בדעתו כותב השורות להתפלמס עם טענה זו, אף שבקלות ניתן להפריך את ראיותיה; מטרתנו היא להתבונן בתופעת הספרות ההלכתית מעין זו של ספרי "פניני הלכה" מנקודת מבט רחבה יותר, ומתוך כך תובן מאליה אי ההסכמה עם דבריו של ר' יצחק שיזגל במאמרו.

לדוגמה, הכותב מעלה על נס את העובדה שר"א מלמד משתדל שלא תיבטל אמירת ברכות עקב חששות מרובים. ואכן, כלל גדול הוא בהלכה ש"ספק ברכות להקל", ואף על פי שהפוסקים הספרדים נותנים משקל רב לדברי מרן בעל השו"ע בהלכה – הם סוברים שאומרים סב"ל כנגד דעת השו"ע אם יש דעה באחרונים החולקת עליו, ולפי זה ייתכן באמת מצב בו סעיף של השו"ע ייבטל מההלכה לגמרי¹. הרב חח"ס בעל "שדי חמד"² מעיר שמרן בעל השו"ע עצמו לא סבר שאמרינו סב"ל מחמת דעה בראשונים שסוברת שלא לברך, שהרי הוא עצמו הכריע כשנים מתוך שלושת עמודי ההוראה: הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש גם כאשר נחלקו בהלכות ברכות. האם נאמר ששיטת הפסיקה לאור "תורת ארץ ישראל" עמדה לנגד עיניו של מרן בעל השו"ע, ואילו הפוסקים שאחריו חלוקים עליו בכך? ודאי שאין הדבר כן. אלא ברור הדבר שבכל המקרים של ספקות בברכות שהועלו בפני הפוסקים לדורותיהם הדיון היה לגופו של עניין, ויש שפוסק מוצא שפוסק אחר בדורות שלפניו העלה ספק מסוים שמחמתו הכריע שלא לברך, ואילו לפוסק המאוחר יותר סברא זו אינה נראית כלל, ולכן אינה נחשבת בעיניו כספק, ויש כמובן מצבים הפוכים. קיצורם של דברים, העובדה שר"א מלמד אינו מתייחס לכל סברה שהועלתה בספרי ההלכה השונים והמרובים שנמצאים בשוק כחשש שמחמתו נאמר סב"ל מובנת מאליה, וקשה לייחס לו עקב כך שיטת פסיקה שהיא תוצאה של "תורת ארץ ישראל".

עובדה נוספת שמעלה ר' יצחק שיזגל היא שר"א מלמד משתדל עד כמה שניתן לצמצם את הבדלי הפסיקה בין העדות השונות. ראשית כל יש להעיר על טעות נפוצה לייחס כל סברא שהעלה פוסק מבני עדות המזרח להיותו "ספרדי", ומנגד לייחס כל סברא שמעלה

* ראה גם בסקירות שנדפסו ב'המעין' במדור "נתקבלו במערכת", על פניני הלכה ברכות בגליון תמוז תשס"ט [מט, ד] עמ' 112, ועל פניני הלכה שבת – הרחבות בגליון תשרי תשע"ב [נב, א] עמ' 111–112.

1 דוגמה לדבר, בהלכות קריאת התורה בסי' קמ סע' ג נפסק שאם הראו לעולה לתורה פרשייה אחרת מזו שצריך לקרוא בה ובירך הוא צריך לחזור ולברך, אולם מחמת ריבוי הספיקות שהעלו אחרונים בדיון זה מכריע מרן הראש"ל צ"ה"ע יוסף שליט"א, בהערה המצורפת להסכמתו לספר מקראי קודש על הלכות קריאת התורה מאת הרב זלמן דרוק זצ"ל, שלעולם אין לחזור ולברך, הובאו הדברים בספר ילקוט יוסף כרך שני הלכות קריאת ס"ת וביכ"ס סי' קמ סע' ד באותה בהערות (עמ' צז–צח).

2 במערכת ברכות ערך יח, סב"ל אות ו (כרך ו עמ' 317 ד"ה "אף לדידן").

פוסק מבני אשכנז להיותו "אשכנזי"; מרן בעל השו"ע והרמ"א ודאי סיכמו בשו"ע ובמפה את מנהגי הפסיקה של הספרדים ושל האשכנזים נכון לזמנם, אולם אחריהם, לדוגמה במחלוקת בין המג"א והפר"ח, אין זה נכון שהאשכנזים בהכרח נוהגים כמג"א והספרדים כפר"ח. גם באשר לפוסקים בני דורנו נכון הדבר: האם במחלוקת בין שו"ת "אור לציון" לשו"ת "ציץ אליעזר" מוטל על כל ספרדי לנהוג כראשון ועל אשכנזי כאחרון? ברור שאין הדבר כן³. למען האמת, גם במחלוקת מרן בעל השו"ע והרמ"א ישנם מקרים רבים בהם פוסקים ספרדיים מאוחרים נוטים לפסק הרמ"א, ולהיפך – פוסקים אשכנזים המאוחרים לרמ"א שדוחים את דבריו מפני דעת השו"ע. אף כאן, רב שעומדת לפניו שאלה שבה לדעתו ישנה פסיקה עקבית של גדולי הפוסקים האשכנזים מצד אחד, ומנגד שורה של פוסקים ספרדיים שפוסקים אחרת, מן הסתם יתחשב גם בנתון זה, אולם זהו רק נתון אחד שיש לתת עליו את הדעת בין מכלול הנתונים האחרים. היות וקהל הקוראים של ספרי ר"א מלמד איננו הומוגני מבחינה עדתית, לכן באופן טבעי משתדל המחבר שלא להרבות בהדרכות מפורטות לבני העדות השונות עמ"נ שלא להעמיס על קהל קוראיו, מה גם שכפי שהזכרנו אין זה הכרחי שראוי מצד ההלכה תמיד לנהוג כן. שוב מתברר שאין לייחס גישה זו למה שכינה ר' יצחק שיזגל "תורת ארץ ישראל".

עד כאן נתבאר מדוע קביעתו של ר' יצחק שיזגל איננה מוכרחת, או לכל הפחות התבאר היאך ניתן להביט על אותם הנתונים מנקודת מבט שונה. עתה ברצוננו להביא שתי דוגמאות לדברים שנכתבו ע"י ר"א מלמד שמהם יכול היה לכאורה להסתייע ר' יצחק שיזגל עמ"נ לאשש את טענתו, ולהראות עד כמה סברות מעין אלו הן שבריריות מכדי שיהיו שיטה שעל פיה ניתן לפסוק.

הראשונה: בספר "פניני הלכה ברכות – הרחבות" פרק טו ברכות הראיה, בדיון ברכת "עושה מעשה בראשית" על הרים וגבעות (עמ' 213), אומר ר"א מלמד כדבר פשוט ש"הואיל וחכמים שתיקנו ברכות על הרים וגבעות דיברו בארץ ישראל ונקטו לשון רבים, הרי שעל ההרים המפורסמים שבארץ ישראל בוודאי מברכים". כוונתו, כאמור, לברכת עמ"ב שצריך לברכה על ראיית ההרים גמלא, ארבל, מצדה, סרטבא ותבור וכד', וכוונתו בזה לשלול את הדעה שהובאה על ידו שם שאין לברך עמ"ב על אף הר בא"י מלבד הר החרמון (שו"ת אור לציון ח"ב). לכאורה, מה יותר "תורת ארץ ישראל" מזה? מ"מ לכותב השורות ישנה קושייה אלימתא על סברה זו: הרי חכמים תיקנו ברכה על ראיית הים "שעשה את הים הגדול", ולדעת חלק מן הראשונים ברכה זו נתקנה אך ורק על האוקיינוס, שכידוע לא גובל בא"י בשום מקום⁴; אם כן אין זה מן הנמנע שחכמים תיקנו לברך ברכה זו רק על ראיית הרים וגבעות שבחו"ל, כיון שאין בא"י הרים מיוחדים שעליהם ראוי לברך את הברכה. לגופו של עניין, יש מקום לדון באשר לקריטריונים שקבעו חכמים להר שניתן יהיה לברך עליו, וייתכן

3 הדברים פשוטים מצד עצמם, אך אציין כדוגמא לדברים שכתב מרן רה"י הרא"א כהנא־שפירא זצ"ל במכתב שנדפס בספר "מקראי קודש" על הל' חנוכה לר"מ הררי נספח ב סעיף א (עמ' קמוג במהדורת התשס"ח), דברים שהיה רגיל לומר בהזדמנויות שונות עמ"נ לשרש טעות נפוצה זו. דברים דומים, וביתר הרחבה, מופיעים בספר "שיחות לספר במדבר" לר"א הלוי נבנצל פרשת בלק שיחה כא (עמ' רלה-רלח).

4 הובאו הדברים בהרחבה ע"י ר"א מלמד לעיל מיניה עמ' 210-209.

שיש לברך ברכת עמ"ב גם על הרים נוספים שבא"י מלבד החרמון, אולם, כאמור, קשה לפשוט ספק זה לפי הסברא שהעלה ר"א מלמד.

הדוגמא השניה היא מספר "פניני הלכה תפילה", שפרק ו בו עוסק ב"נוסחים ומנהגי עדות": בסעיף ח דן המחבר באשכנזים שמתפללים במבטא ספרדי (עמ' 95-93), ומביא את דברי הפוסקים בדורות האחרונים שדנו במעבר של אשכנזים להגייה הספרדית המדוברת בארץ. ר"א מלמד מציין את העובדה כי חשובי הפוסקים ובראשם מרן הראי"ה קוק זצ"ל התייחסו בשלילה לשינוי ההגייה, אך הוא כותב שמכמה טעמים אין לאשכנזי לחזור ולהתפלל כהגייה האשכנזית בה התפללו אבותיו אם התרגל כבר להגייה הספרדית. לכאורה אף דברים אלו היה ראוי להביאם כראיה לכך ש"תורת ארץ ישראל" בפיו של ר"א מלמד, שכן אחד הטעמים שהוא מזכיר להוראה זו היא העובדה "שבני העדות השונות יכולים להתפלל יחד, והאחדות גוברת"⁵; כמו־כן לעיל מיניה באותו הפרק בסעיף ו – שמירת המנהגים מול חיזוק הקהילה, בהערה מס' 6 (בעמ' 91), כותב ר"א מלמד: "אף שמלכתחילה היה ראוי שכל אחד ישמור בדיוקנות את כל מנהגיו ונגינותיו, בדיעבד יש גם צד חיובי במיזוג הגלויות". אולם הדבר ניכר לעין שהוראה זו, כפי שמדגיש ר"א מלמד, ובצדק, היא דיעבדית ביותר מבחינת ההלכה, ואם נחשיבה כתוצאה של "תורת ארץ ישראל" לא על כך תהיה תפארתה...

סוף דבר, ר' יצחק שיזגל פתח את מאמרו בדברים הבאים: "סדרת הספרים פניני הלכה של הרב אליעזר מלמד שליט"א, ראש ישיבת הר ברכה ורב היישוב, נראית במבט ראשון כעוד סדרת ספרי הלכה המיועדת לציבור הרחב. ספרי הלכה ומנהג מסוג זה נפוצים בקהילות ישראל מזה שנים רבות, וכל אחד מהם מחדש משהו בתחומו". הגדרה זו יפה היא וקולעת אף לספרי ר"א מלמד. את הצלחתם היחסית של ספריו יש לזקוף, כמדומה, להתאמתם המדויקת לקהל היעד העושה בהם שימוש, ומחמת סיבה זו עצמה הם מוכרים פחות בחוגים אחרים⁶. זכה וזוכה הרב אליעזר מלמד שליט"א שע"י ספריו הבהירים רבים הם שמתוודעים לעולמה של ההלכה ומקיימים אותה, ומחמת עובדה זו לכשעצמה ראויים ספריו להוקרה, ודי בכך.

אית יאל אמיתי

5 ר"א מלמד מביא דברים אלו בשם מו"ר הרצי"ה קוק זצ"ל, אולם שורה קודם לכן בהערה הוא מביא התבטאות נוספת של מרן הרצי"ה על אודות ההגייה הספרדית אצל בני עדות אשכנז והיא "שישנם דברים המתקבלים בציבור אע"פ שאין רוח חכמים נוחה בהם"; ההסתויגות של הרצי"ה מופיעה בחוברת "גדול שימושה" – הנהגותיו והדרכתיו שכתב תלמידו הקרוב הרב אברהם רמר זצ"ל, דודו של ר"א מלמד, בפרק "הדרכות הלכתיות" סעיף טז (עמ' עג), אולם את ההתבטאות הסלחנית כלפי ההגייה הספרדית מביא ר"א מלמד בלשון מסופקת "וכמדומה שגם אמר מרן הרצי"ה שבדיעבד צמח מזה דבר טוב", והוא גם לא ציין מהיכן נודע לו שכך התבטא.

6 מאותה סיבה, כמדומה, זכו וממשיכים לזכות ספרי ההלכה של הרב י"צ רימון לתפוצה רחבה. על אף הסגנון השונה של שני הכותבים ושל הנכתב על ידם, המכנה המשותף ביניהם הוא שהם מכוונים בכתיבתם לקהל יעד מסוים, ועושים זאת על הצד הטוב ביותר.

משמיטת תשס"ח לשמיטת תשע"ה

שמיטת תשס"ח עברה בסימן של הרחבה גדולה של שיווק תוצרת עצי הפרי במסגרת אוצרות בתי הדין שונים, ממטעים שבעליהם לא הסתמכו כלל על היתר המכירה. אמנם בשל היווצרות עודפים ביינות אשר לא חולקו, ונותרו ללא ביקוש של הצרכנים משך מספר שנים [!]. לאחר סיום שנת השמיטה, נגרם נזק לחקלאים שומרי שביעית כהלכתה. ועדת השמיטה הממלכתית, אשר פועלת על פי חוק השמיטה הממלכתית אשר נחקק במהלך שנת שמיטה תשס"ח על ידי הכנסת, מנסה בימים אלו להפיק לקחים כדי להתכונן טוב יותר לקראת שנת שמיטה תשע"ה הבאה עלינו ועל כל ישראל לטובה. כאן אביא כמה נקודות מדיוניה*, בתפילה שעד שהשמיטה תגיע נזכה לבואו של משיח צדקנו, והוא יעמוד בראש מערך השמיטה, כאשר היא תנהג בע"ה ברמה מן התורה, ולא רק מדרבנו כנהוג היום.

מרון החזון איש זצ"ל הדריך את החקלאים שומרי שביעית שלא להסתמך כלל על היתר המכירה, ובמקביל הקל להם כמה קולות, הן בגידולי שדה באמצעות ההנחה לשינוי מחזור כדי לפתור חלק מבעיית הספיחין, והן בגידולי פירות כך שהתוצרת תחולק דרך אוצר בית דין. אכמ"ל בעניין המערך ההלכתי שמרון שקד לבסס, כפי שמתואר ומוסבר בספר שנת השבע מאת תלמידו המסור הרב קלמן כהנא זצ"ל. דרך זו של מרון החזון איש איפשרה לחקלאים של ישובי פועלי אגודת ישראל וחקלאים נוספים לשמור שמיטה כהלכתה משך יותר מיובל שנים.

אולם אליה וקוץ בה. דווקא החיטה אשר נזרעה לפני ראש השנה של שנת שמיטה באדמות אשר בהן קיים שינוי מחזור, כאשר הגיעה למאפיות הכשרות למהדרין אשר בהשגחה מעולה של הבד"ץ, היא לא נתקבלה! ראשי מחלקת הכשרות של הבד"ץ החליטו שלא לסמוך על קולא זו של החזו"א, ולא להגדיר את החיטה שגודלה כך כחיטה ללא חשש איסור ספיחין. לכן בשמיטת תשס"ח האחרונה החקלאים החליטו להוביר כליל את השדות המיועדים למזרע חיטה, ולא זרעו אותם אף בשינוי מחזור. תופעה דומה קרתה בשמיטת תשס"ח האחרונה לגבי תוצרת ענבי היין במסגרת אוצרות בית דין; נותרו כאמור כמויות לא מבוטלות שקשה היה לשווקן, בשל אי הסכמתו של ציבור צרכנים אשר רוצה תוצרת מהודרת לסמוך על המקילים ולקנות יינות מאוצר בית דין (למרות שדין ספיחין לא קיים בפירות), ואי רצונו של ציבור רחב לקבל תוצרת יין קדוש קדושת שביעית, בגלל הטרחה שיש בהקפדה על פרטי שמירת קדושת שביעית. מכאן העודפים שנותרו ללא חלוקה במשך זמן רב.

למעשה עומדות לפני החקלאים שומרי השביעית בלי להסתמך כלל על היתר המכירה שתי חלופות**:

- * כחבר קבוץ שעלבים, וחבר בצוות הפעיל להכנת שמיטת תשע"ה של ישובי פא"י.
- ** הדיונים נמצאים בעינם בבית המדרש הגבוה להלכה בהתיישבות החקלאית בראשות הרב יוסף אפרתי שליט"א, המכון לחקר החקלאות על פי התורה, חרי"פ = חבר הרבנים של ישובי פא"י, ועדת השמיטה הממלכתית ליד משרד החקלאות בראשות הרבנים הראשיים, שר החקלאות, שר הפנים, וכמובן נציגי הישובים עם הצוות הפעיל לשמיטה של ישובי פא"י ועוד.

א. **המשך והרחבה של מה שנעשה בשמיטת תשס"ח:** תוצרת של פירות בקדושה שביעית תחולק באמצעות אוצרות בתי דין. הכוונה לפירות כגון שזיפים, נקטרינות, פרי הדר, זיתים – שמן וחמוצים, שקדים, ענבי מאכל, ענבי יין – מיץ ענבים ויין.

- החקלאים ימסרו לפני שמיטה את המטעים לאוצר בית דין. החקלאים יהיו שכירים של אוצר בית הדין, ויעשו רק את העבודות המותרות. שליחי אוצר בית הדין יחלקו את התוצרת לצרכנים.
- ועדת השמיטה שליד משרד החקלאות תעניק לחקלאים וואו לעוסקים במלאכות את עלויות הייצור אשר לא יכוסו על ידי הצרכנים.
- מחיר התוצרת אמור להיות זול יותר מבשנה רגילה בשל ויתור של החקלאים על הרווח, ובשל קיצור שרשרת החלוקה.
- אם גורמי הכשרות המהודרת יאשרו חלוקה זו, כי אז יש סיכוי כי כל התוצרת בקדושת שביעית תתקבל על ידי הצרכנים באשר הם, היות ולפי אומדן היבולים צפויה אף הגדלה של סך הכמויות.

אם זה מה שיקרה – בזכות "גיבורי כוח עושי דברו", שומרי שביעית כהלכתה לאורך כל שרשרת מהחקלאים ועד הצרכנים, יבוא לציון גואל כאשר יאכלו ענווים וישבעו בקדושת שביעית למהדרין.

ב. **צמצום ייצור פירות ללא היתר מכירה בשמיטת תשע"ה:**

כל השרשרת, מהחקלאים ועד לצרכנים, עלולה שלא לשתף פעולה בחלופה הראשונה, מסיבות שונות:

- חקלאים יחששו שמא ינזקו בשיטת 'אוצר בית דין' יותר מכפי יכולתם.
- ועדת השמיטה שליד משרד החקלאות תהסס לשתף פעולה, בשל היקף הפיצויים הגדול שהיא אמורה להידרש לשלם, כאשר ספק אם יקבלו לשם כך תקציב ממשרד האוצר.
- גורמי הכשרות המהודרת יעדיפו לאשר תוצרת שלא בקדושת שביעית.
- גורמים בשרשרת – יצרנים, מפיצים ומחלקים, יקבים, בנקים וכו' וכו' לא יהיו מוכנים לשרת את עניין שיווק הפירות בקדושת שביעית ללא רווח סביר.
- צרכנים יעדיפו "להדר" ולקנות תוצרת שלא בקדושת שביעית.

כעת הזמן הראוי והדרוש ללמוד את הלכות שמיטה. כעת הזמן ליצור האווירה האוהדת לקיום שמיטה בלי להסתמך על היתר המכירה, על רקע מה שמתואר במאמר. כעת הזמן לתמוך בחקלאים שומרי שביעית ללא היתר מכירה. זה תלוי בכולנו יחד. ואני תפילה שלפני תחילת שנת שמיטת תשע"ה יעשו כל הקשורים לשרשרת, מהחקלאים ועד לצרכנים, את המצופה מהם בחלופה הראשונה, כגיבורי כוח עושי דברו.

משה אורן